

for frequent use of concepts that ensure the formation and development of biophysical concepts in students is shown. Biology teachers participating in the research work considered the positive aspects of using conceptual maps that ensure the formation and development of students' biophysical ideas.

Concept maps include: concepts about objects that make up the content of natural science education (general concepts, division into concepts, classification, division into smaller types), providing an effective study of the subject, improving the system of thinking, establishing links between concepts, make the lesson interesting and facilitate the assimilation of basic concepts, as well as the logical and structural analysis of individual subjects; structure and properties of objects); basic laws and patterns that characterize objects; processes occurring in the presence of natural scientific objects and their interaction; content networks, such as methods of scientific knowledge of natural objects and processes.

Keywords: concept, biophysical concepts, regularities, classification, trends of biological knowledge, conceptual map

Редакцияға 12.10.2022 қабылданды.

MPHTI 14.09.35

DOI 10.51889/7503.2022.15.83.028

Э.А.АЙТЕНОВА^{1*}, Ұ.М.ӘБДИҒАПБАРОВА¹, К.Б.СМАТОВА² Г.А.РИЗАХОДЖАЕВА³

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті
(Алматы қ., Қазақстан), emta_14@mail.ru, abdigapbarova_um@mail.ru,

²М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
(Тараз қ., Қазақстан) smatova_k@mail.ru,

³Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қ., Қазақстан) gulnara_rizahodja@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДІ МЕКТЕП-КОЛЛЕДЖ-ЖОО ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІГІНДЕ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Мақалада іс-әрекет, кәсіби іс-әрекет, кәсіби-педагогикалық іс-әрекет, даярлық, педагогикалық іс-әрекетке даярлық ұғымдарының педагогикалық-психологиялық аспектілері қарастырылады.

Зерттеу жұмысымызда философиялық, психологиялық-педагогикалық ғылыми еңбектерге талдау жасай отырып, тұжырымдаймыз: студенттің кәсіби іс-әрекетін – субъект-субъектілік өзара әрекеттесудегі педагогикалық процесте білім беру, әдістемелік, зерттеу, әлеуметтік және коммуникативті функцияларды орындау бойынша оның іс-әрекеттерінің жиынтығы. «Мектеп-колледж-ЖОО» өзара әрекеттестігі негізінде мектептің, колледждің және жоо-ның оқу-әдістемелік, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік іс-әрекетін бірыңғай әдіснамалық негізде кіріктіруде дуальді-бағдарлық оқыту жағдайларын анықтау арқылы студенттердің кәсіби іс-әрекетін жетілдіру жолдары дамитыны анық. Яғни, жүргізілген талдаулар жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде дуальді-бағдарлық оқыту жағдайында студенттердің кәсіби іс-әрекетке даярлаудың қазіргі кезде қайта жанданғаны туралы айтуға мүмкіндік береді. Себебі, теориядан практикаға көшу керектігі мен қазіргі нарық сұранысына сай болу басты талап екендігі мәлім. Көптеген жылдар бойы ғалымдар мен практиктер студенттің кәсіби дайындық процесін дамытудың негізгі тәсілдерінің тиімділігін айқындай отырып, практикаға бағдарлануының маңыздылығын ерекшелейді. Яғни, оның негізі дуальді-бағдарлық оқыту екендігі сөзсіз. Ол бізге студенттің заманауи кәсіби дайындығының практикалық бөлігін дамыту үшін маңызды деп сенімді түрде айтуға негіз болады.

Түйін сөздер: кәсіби білім беру:, кәсіби іс-әрекет:, дуальді-бағдарлық оқыту:, мектеп-колледж-жоо өзара әрекеттестігі.

Кіріспе. Кәсіби іс-әрекет ұғымының мәнін анықтауда, алдымен ғылыми әдебиеттегі «іс-әрекет» ұғымының мәнін ашуға назар аудардық. «Іс-әрекет» – гуманитарлық ғылымдар жүйесіндегі негізгі ұғымдардың бірі және XVIII ғасырда философияға И.Кант ғылыми термин тұрғысынан енгізген. XIX ғасырда Г.Гегель, Л.Фейербах, К.Маркс зерттеулерінде аталған ұғымның ғылыми-әдіснамалық негіздерін қарастырып, теориялық және практикалық жұмыстармен мазмұндалды [1].

XX ғасырда ғалымдар С.Л.Рубинштейн, Л.С.Выготский, Н.А.Бернштейн, А.Р.Лурия, П.Я.Гальперин, А.Н.Леонтьев, А.В.Запорожец, Б.Ф.Ломов, В.В.Давыдов және т.б. еңбектерінде іс-әрекет теориясының негіздемелері әр қырынан сипатталып, анықталған. Әйтседе бүгінгі күнге дейін ғылыми әдебиеттерде іс-әрекет ұғымын ғалымдар әртүрлі мағынада негіздейді.

Отандық ғалым-психолог С.М.Жақыпов В.М.Бехтеревтің объективті рефлексологиясын, К.Н.Корниловтың реактологиясын, Дж.Уотсонның бихевиоризмімен, Л.С.Выготскийдің тарихи-мәдени тұжырымдамасымен негізделгенін дәлелдейді. Сондай-ақ, XIX-XXI ғасырларда «іс-әрекет» теориясы заманауи талаптарға сәйкес психологтармен қарастырылып, оны жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасу процесінің негізінде жатқан әдіснамалық тәсіл тұрғысынан қабылданғанын пайымдауға болады.

Осылайша, психологияда «іс-әрекет» ұғымы философиядан алынғандығын және іс-әрекеттің ең кең философиялық анықтамасы ретінде: «адамның жалпы қоғамда өмір сүру тәсілі, деп білеміз. Егер біз адам өмірінің нақты тәртібінің табиғатын түсіндірсек, онда ол адамның өзін өзгертуге және қайта құруға бағытталған белсенді қатынастардан тұратынын аңғаруға болады [2, Б. 85-86].

Атап айтқанда, философияда «іс-әрекет» термині «табиғи және әлеуметтік шындықты мақсатты түрде қалпына келтірудегі адамның әлеуметтік-тарихи объектісінің белгілі бір түрін» білдіреді [3, 204 б.]. Бұл жағдайда белсенділік көбінесе құбылыстың пайда

болу принципін, процестің қажетті сапасын немесе бірлескен процесте айқындалған байланыстар мен тәуелділіктерді талдаудан тыс мәселені шешудің тәсілі болып сипатталады.

Ал, білім беру саласында іс-әрекет «адамның қоршаған шындықпен өзара әрекеттесуінің ерекше белсенді формасы, оның мазмұны адамдардың қызығушылықтары үшін жаппай өзгеруі және қайт құрылуы, оның ішінде мақсат, құрал, таным нәтижесі мен процесі ретінде анықталады» [4, 146 б.].

Осылайша, адам осы қажеттіліктерді қанағаттандыруға әкелетін объектілер мен іс-әрекеттерге сәйкес келетін бейнелер түрінде оның санасында көрінетін әртүрлі қажеттіліктерді әрекетке шақырады. Мақсаттың болуы іс-әрекетке белгілі бір бағытты сипат көрсетеді. Адам баласының іс-әрекеті оның дамып, өркендеуінің маңызды шарты болып табылады. Іс-әрекетті жүзеге асыруда өмірлік тәжірибе жинақталады, білім алынады, біліктер мен дағдылар қалыптасады, нәтижесінде іс-әрекеттің өзі дамиды.

Жоғарыда айтылған тұжырымдарды ескере отырып, біздің зерттеу тақырыбымызға сәйкес іс-әрекет «мақсатты қою процесінде нәтижені нақты көрсететін, мәселені шешудің тиімді әдістерін қолданатын, оны негіздейтін, іс жүзінде дәлелдейтін әрекеттер жиынтығы» деген қорытындыға келеміз.

Біз зерттеу мәселесінің тағы бір негізгі түсінігін «кәсіби іс-әрекет» ұғымының мәнін анықтауға тырыстық. Бұл біз анықтаған «іс-әрекетті» кәсіптің түріне байланысты қолдану нәтижесінде пайда болады. Сондықтан біз «мамандық» және «кәсіп» ұғымдарына үлкен мән береміз.

«Мамандық – жеке тұлғаның кәсіби сипаттамаларының, кәсіби іс-әрекеттің түрлері мен формаларының, қоғамның маңызды нәтижеге, қоғамға қажет өнімге жету қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін кәсіби міндеттердің жүйесі» [5]. Белгілі бір тұлғаға мамандық – әлеуметтік ортаға (қоғаммен байланысы) енуі мен өмірсүруі үшін материалдық құралдардың негізгі көзіне

айналатын іс-әрекет [6]. Кәсіп жұмсалған еңбектің орнына адамның өмір сүруі мен дамуы үшін қажетті құралдарды алуға мүмкіндік береді [7].

«Қазақстан» Ұлттық энциклопедиясында: «кәсіп – бұл кәсіби дайындық пен тәжірибе жинақтау нәтижесінде алынған белгілі бір білім мен дағдыларды қажет ететін еңбек іс-әрекетінің түрі. Педагогика және психология бойынша түсіндірме сөздікте: кәсіп (профессия; лат. *professio*) – білім туралы тиісті құжаттармен расталған адамның негізгі кәсібі, еңбек іс-әрекеті. Кәсіп – білім туралы тиісті құжаттармен расталған мамандық, адамның еңбек іс-әрекетінің негізгі түрі [8].

Н.В.Кузьмина «еңбек пәні өнімі құралы нәтижесі» шеңберіндегі кәсіби іс-әрекеттің маңыздылығын анықтайды [9], З.М.Большакова адамның табиғатпен, технологиялармен, қоғаммен және басқа адамдармен өзара әрекеттесуі саласындағы кәсіби іс-әрекетті қарастырады [10, Б.69-75]. Н.А.Морева кәсіби іс-әрекетті мамандыққа сәйкес іс-әрекеттік міндеттерін орындау кезінде мамандар орындауы керек функциялар, әрекеттер мен операциялардың жиынтығы ретінде қарастырады [11, 41 б.].

Осы зерттеулерге сүйене отырып, біз мақалада болашақ мұғалімнің мамандығына сәйкес кәсіби іс-әрекетін қарастырамыз. Бұлай дегеніміз, педагогикалық кәсіби іс-әрекет – педагогикалық іс-әрекет болады. Осыған байланысты біз педагогикалық іс-әрекеттің мәнін түсіндіреміз.

Негізгі бөлім. Студенттерді мектеп-колледж-жоо өзара әрекеттестігінде кәсіби даярлауда философиялық, психологиялық және педагогикалық еңбектерге, ғылыми-зерттеу жұмыстарына теориялық-аналитикалық анализ жасау; озық тәжірибелерге контент-талдау және т.б. әдістер пайдаланылады.

Зерттеуде шетелдік және отандық жұмыстарға талдау жасалып, онда «іс-әрекет, кәсіби іс-әрекет» мәселесі «кәсіби-педагогикалық іс-әрекет» тұжырымдамасының негізі ретінде тұжырымдалды.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекет – тұлғаның жеке, интеллектуалды және белсенді жүзеге асуына, сондай-ақ, өзіндік даму

мен өзіндік жетілудің бастамасы негізінде педагогтің дамытушылық және тәрбиелік әсері. Бұл іс-әрекет өркениет тарихында мәдениеттің пайда болуымен пайда болды, «жас ұрпақтың әлеуметтік мінез-құлқының өндірістік дағдылары мен модельдері (стандарттары)» міндеті әлеуметтік дамудың маңызды міндеттерінің біріне айналған кезде пайда болды деген қорытынды жасауға болады. Бұл алғашқы қоғамдастықта бастау алған, онда балаларға ересектермен қарым-қатынас жасау, оларға еліктеу мен оларды ұстану үдерісі үйретілді. Дж.Р.Брунер мұны «контекстегі оқыту» деп атады. Дж.Р.Брунердің ойынша, бастапқы уақыттарда адамзат «жас ұрпақты оқытудың үш негізгі әдісін» қолданды: жоғары приматтардағы ойын үдерісінде дағдыларды қалыптастыратын компоненттерді дамыту, өткен контексте оқыту және тікелей тәжірибеден бөлек дерексіз мектепте оқыту.

Я.А.Коменскийден бастап сабақ, дәріс, семинар, тест және практикум сияқты формалар жіктелген сынып-сабақ жаттығулары құрылды, сондай-ақ, соңғы жылдары тренингтер, педагогтер іс-әрекетінің түрлерінің бірі – дәріс, студент үшін – семинар сабақтары, тесттер жүйеленді.

Кәсіби педагогикалық іс-әрекет – тұлға іс-әрекетінің кез-келген түріне тән сипаттарға ие, яғни мақсат, мотивация, тәртіп және т.б. Н.В.Кузьминаның пікірінше, кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің ерекшелігі оның тиімділігінде.

Педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелілігінің 5 сатысы төменде көрсетілген:

Мен – (минималды) репродуктивті; мұғалім басқаларға білгендері туралы айта алады; нәтижесіз.

II – (төмен) бейімделу; мұғалім өз білім мен тәжірибесін сыныптың ерекшелігіне бейімдейді; төмен өнімді.

III – (орташа) жергілікті модельші; оқытушының курстың әр бөлімінде студенттерді білімге, дағдыларға және қабілеттерге оқытуға арналған стратегиялары бар (яғни, педагогикалық мақсат қою, іздеу нәтижелеріне жауап беру және студенттерді оқыту үдерісіне белсенді-

танымдық өзара әрекеттестікке біртіндеп тарту; орташа өнімділік.

IV – студенттердің білімін жүйелі модельдеу (жоғары); оқытушыда жалпы пән бойынша студенттердің дағдылары мен қабілеттерін іздеу кезінде білім жүйесін қалыптастыру стратегиясы бар; өнімді.

V – студенттердің іс-әрекеттері мен мінез-құлқын (максималды) жүйелі модельдеу; оқытушының өз пәнін студенттің жеке басын қалыптастыру құралына айналдыру және өзіндік тану, өзіндік жетілу, өзіндік даму қажеттіліктерін қалыптастыру стратегиясы бар; жоғары өнімділік, яғни кәсіби-педагогикалық іс-әрекетті қарастыра отырып, біз оның жоғары өнімділігі туралы айтамыз.

Кәсіптік-педагогикалық іс-әрекет, басқа іс-шаралар түрлері сияқты, мотивацияны, мақсатты, тақырыпты, құралдарды, әдістерді, өнімді және нәтижені қамтитын психологиялық (пәндік) мәнділікпен айындайды. Өзінің құрылымдық ұйымында педагогикалық іс-әрекет соңғы уақытта қарастырылатын әрекеттер (дағдылар) жиынтығымен сипатталады.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің мәні – дамудың шарты мен негізі ретінде мұғалімдердің пәндік әлеуметтік-мәдени тәжірибесін игеруге бағытталған білім беру қызметін ұйымдастыру. Кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің құралы ғылыми білім (теориялық және эмпирикалық) болып табылады, оның көмегімен және оның негізінде мұғалімдердің тезаурусы қалыптасады. Оқулықтардың мәтіндері немесе оқытушының фактілерді, заңдылықтарды, пәндік дәлелдемелердің қасиеттерін (зертханалық, практикалық сабақтарда, тәжірибелік практикада) ұйымдасқан бақылау жағдайында студенттің жаңадан жасаған ұсынымдары білімнің «тасымалдаушысы» болып табылады. Қосымша құралдар ақпараттық-технологиялық, компьютер жинақтары, сызба-модель үлгісі және т.б.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекетте оқу-тәрбие ерекшеліктерін сіңіру тәсілдері оқу-жазу, мадақтау, жазалау, түсіну, көру, оқыту мәселесін шешу үшін студентпен

бірлескен жұмыс, студенттің тәжірибесі (зертханалық, эксперименттік), тренингтер. Кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің нәтижесі – аксиологиялық, этикалық, эмоционалды-семантикалық, материалдық, бағалау конструкторларының жиынтығымен қалыптасатын болашақ педагогтің жеке тәжірибесі. Кәсіби іс-әрекеттің нәтижелілігі оның басты мақсатын жүзеге асыру ретінде болашақ педагогтің жеке және интеллектуалды дамуы, оның жетілуі, жеке тұлға ретінде, іс-әрекет субъектісі ретінде қалыптасуы болып табылады. Нәтиже оқудың басындағы студенттің сапасын және оқудың соңында оның жеке басының сапасын жан-жақты даму және алған білімі, дағдылары, дағдылары, құзыреттіліктері тұрғысынан салыстыру арқылы диагноз қойылады.

Жоғарыда келтірілген тәсілдер белгілі бір қызмет түрлерінің мазмұнын игеруге, белгілі бір кәсіби-педагогикалық қызметтің құрылымын құруға, іргелі теориялық ұғымдардың мазмұнын түсінуге мүмкіндік береді (қызмет, оның құрылымы мен мазмұны).

Яғни, бұл тұжырымдамалар дамушы білім беру мазмұнының жетекші компонентін құрайтын әртүрлі педагогикалық мәселелерді шешудің жалпы тәсілдерін дербес әзірлеудің негізі және алғышарты болып саналады. В.В. Давыдов өзінің зерттеу жұмысында проблемаларды реттеудің инновациялық әдістерін әзірлеуді білім берудегі тұлғаның дамуының қажетті шарты деп санайды. Кәсіби-педагогикалық қызметті жүзеге асыру кезінде алдымен оқу-іздістіру қызметі пайда болады, содан кейін кәсіби қызметке ауысады.

Оқытушының жеке басын қалыптастырудың бастапқы кезеңі студентті зерттеушінің орнына қою болып табылады, осылайша студент кәсіби-педагогикалық қызметтің мәнін іздеуге қатысады.

Кәсіби-педагогикалық қызметтің мәні тек ақылға қонымды тәсілмен анықталады. Бұл кезеңде кәсіби-педагогикалық қызметке негізделген пәнаралық қызмет түрлерін іздеу жүзеге асырылады. Дәл осы жерде іс-әрекеттерді қалыптастырудың кәсібилігі

көрінеді. Кейінірек кәсіпқойлық белгілі бір кәсіби-педагогикалық қызметке айналудың жолын іздеу процесінде қалыптасады. Бұл нақты кәсіби-педагогикалық қызметтің мазмұнын жобалау процесінде, яғни ең маңызды қызметте, оның операциялық құрылымын бөліп көрсету арқылы қызметтің мазмұнын түсіну процесінде жүзеге асырылуы мүмкін. Ең бастысы, іс-әрекеттің орындылығына қарай есептеуге болады. Сонымен қатар, іс-әрекеттің мәнін ашу механизмін бөліп көрсету қажет. Бұл жұмысты, мазмұнды талдауды, содан кейін оның құрылымын құруды қажет етеді.

Кәсіби-педагогикалық қызметті қалыптастыру процесі жүзеге асырылады, ол алдымен оқу-зерттеу, содан кейін кәсіби қызметке ауысады. Мұғалімнің жеке басын қалыптастырудың бастапқы кезеңі студентті зерттеушінің жағдайына қояды, осыған байланысты студент кәсіби-педагогикалық қызметтің мәнін іздеуге қатысады, оның мәні тек тұтас әдіс тұрғысынан анықталады. Бұл кезеңде педагогикалық қызметтің мәнін ескере отырып, педагогикалық қызметтің әртүрлі негізгі функциялары арасында айырмашылықтар туындайды.

Ал, кәсібилік одан әрі оның нақты түрлерінде жинақталған кәсіби-педагогикалық іс-әрекетті түрлендіру әдістерін іздеу үдерісінде қалыптасады. Бұл құбылысты оның операциялық құрылымын ерекшелеу арқылы, маңызды іс-әрекеттің мазмұнын, нақты кәсіби және педагогикалық іс-әрекетті түсінуді жобалау кезінде ұғынуға болады. Ең маңыздысы жүзеге асыруға байланысты іс-шараларды қамтитын іс-әрекеттің мәнін ашу механизмін негізгі мазмұнды талдаумен, операциялармен, содан кейін оның жалпы құрылымын жаңа деңгейде құрумен ажырату қажет.

Педагогикалық мамандықтың мәні негізінен оның өкілдері арқылы жүзеге асырылатын педагогикалық іс-әрекетте көрінеді. Бұл жинақталған мәдениет пен тәжірибені ұрпақтан-ұрпаққа беруге және қоғамдағы нақты әлеуметтік рөлді орындауға дайын болу негізінде жеке тұлғаның дамуына жағдай жасауға бағытталған әлеуметтік іс-әрекеттің ерекше түрі.

Сонымен, кәсіби іс-әрекет адам өмірінің маңызды аспектісі болып табылады, себебі ол адамның өзін-өзі жүзеге асыруын және өз мүмкіндіктерін толық пайдалануды қамтамасыз етеді. Жеке тұлғаның ішкі жағдайының дамуы көбінесе кәсіби тұлға ретінде тұлғаның дамуымен анықталады деп айта аламыз. Адамның ішкі ұстанымы адамның кәсіби қалыптасуында оның объективті көрінісінде көрінеді.

Кәсіби-педагогикалық әрекетті қалыптастыру шарттары оның механизмі болып табылатындығы анық. Бұл жағдайлардың негізгі мазмұны педагогтің кәсіби-педагогикалық әрекетінің белгілі бір түрін қалыптастыруды қамтамасыз етеді:

– ең алдымен, оқыту әрдайым белсенді және кәсіби-педагогикалық әрекетті қалыптастыру барысында педагогтің жеке басының мотивациялық өрісі үнемі жандана түседі. Студент алған білімі мен дағдыларын практикалық іс-әрекетте қолдана білуі керек. Педагогикалық қызметті мақсатты қалыптастыру процесі қажеттіліктен іс-әрекетке көшу қажеттілігінен басталуы қажет;

– адам өзінің іс-әрекеті арқылы көрінеді, ал адамның дайындығы іс-әрекеттің сәттілігін қамтамасыз етеді. Педагогтің іс-әрекетінің сәттілігі оның іс-әрекеттің мазмұнын түсінуіне байланысты болмақ. Біздің ойымызша, оқу пәнінің мақсаттары мен міндеттерін анықтау бойынша кәсіби-педагогикалық қызметті қалыптастыру процесінің мақсатты сипаты студенттердің іс-әрекеттің мазмұны мен құрылымы туралы білімді игеруінде, яғни оқу пәнінің мақсаттары мен міндеттерін шешу арқылы анықтауда студенттердің педагогикалық іс-әрекетінің метадеректерін игеру мәселесінен көрінеді;

– студенттер педагогикалық әрекеттің мазмұнын белгілі бір тәсілдер мен әдістердің көмегімен игереді. Осы әдістерді тандағанда, біз педагогикалық іс-әрекетті қалыптастыру және педагогтің жеке басын жетілдіру сәйкес келуі керек деген идеяға сүйендік. Болашақ педагогтің қызметі оған индикативті негізде (АПН) тоқтамауға, белсенділік туралы түсінігін және оның шығармашылық қолданылуын үнемі дамытуға мүмкіндік береді.

А.И.Щербаков құрылымдық, ұйымдастырушылық және зерттеу компоненттерін жалпы еңбек қызметіне жатқызады, яғни олар кез-келген әрекетте көрініс табады.

Бірақ бұл педагогикалық процесті жүзеге асыру кезеңінде педагогтің қызметін нақтылайды және ақпараттық, дамытушылық, бағдарлау және жұмылдыру компоненттерін педагогикалық қызметтің ұйымдастырушылық компоненттеріне біріктіреді. Зерттеу қызметіне ерекше назар аудару керек. Зерттеу қызметін жүзеге асыру мұғалімнен педагогикалық құбылыстарға ғылыми көзқарасты, эвристиканы іздеуді, ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістерін игеруді, өзінің және басқа біреудің педагогикалық тәжірибесін талдауды талап етеді.

Ұйымдастырушылық іс-әрекет ұжымдық және бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыруға бағытталған іс-шаралар жүйесін орындайтын студенттердің әр түрлі іс-әрекеттерімен үйлеседі.

Коммуникативті іс-әрекет – мұғалім мен оқушылар, мектептің басқа мұғалімдері, қоғам өкілдері мен ата-аналар арасында педагогикалық қарым-қатынас орнатуға бағытталған іс-әрекет.

Педагогикалық іс-әрекеттің құрылымдық компоненті аналитикалық, болжамдық және жобалық болып бөлінеді.

Іс-әрекеттің барлық компоненттері мен қызметтері кез-келген педагогикалық маманның жұмысында көрінеді. Оларды орындау мұғалімнен арнайы дағдыларды қажет етеді.

Сондықтан педагогикалық іс-әрекетті сипаттау, оның құрылымы мен мазмұнын анықтау кезінде, біздің ойымызша, психологиялық (әрекеттер мен операциялар) және педагогикалық-технологиялық (әсер ету механизмі) құрылымдарды ажырату қажет. Психологиялық құрылымды анықтаған кезде кейбір авторлар әрекеттің ең жақын элементтерін А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, К.К.Платонов әрекет деп атайды. Сондықтан Л.М. Фридман, Г.А.Бал, Д.Поя, В.М.Глушков және т.б.әрекетті үдеріс ретінде түсінеді және оның кезеңдерін ең жақын элементтер ретінде қарастырады.

Жүйе ретінде кәсіби-педагогикалық іс-әрекетті дамытудың табиғи бағытын біле отырып, біз дамудағы саралау идеясына сүйенеміз. Сондықтан оны іске асыру алдымен іс-әрекет тұрғысынан қарастырылады, онда біз іс-әрекеттің негізгі әрекеттерінің тізбегін көрсете отырып, мақсаттар жүйесін құруға мүмкіндік беретін әрекеттерді анықтаймыз.

Кәсіби-педагогикалық қызметті сипаттау кезінде оның дамып келе жатқан жүйе екенін ескеру қажет. Демек, кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің (жеке іс-әрекеттің) функциялары бұл қызмет объектісін түрлендіру және осы процесті басқару, яғни ол екі жақты сипатқа ие: объектіні түрлендіру және басқару.

Мәселен, Қазақстанда жасалған біршама зерттеу жұмыстар кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің әртүрлі қырлары мен басым-дықтарын қамтыды; атап айтқанда, мұғалім қызметінің объектісі ретіндегі тұтас педагогикалық процесс (Н.Д.Хмель); мұғалімді тұлғаның құндылық бағдарлары жүйесіне дайындау (Г.К.Нұрғалиева); студенттерді дидактикалық даярлау (М.А.Құдайқұлов, М.Нұғыманов, Т.С.Сабиров); кәсіби-педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті (Д.Г.Мухамедханова, А.К.Рысбаева және т.б.); педагогтің кәсіби және зерттеу мәдениеті (З.А.Исаева); оқытушының кәсіби және экономикалық бағыты (А.К.Ахметов); К.М.Арынғазин, Х.Т.Шерязданова, С.М.Жақыпов, С.Елеусізова, Б.Т.Кенжебеков зерттеулерінде пайымдалады.

Жоғарыда ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, педагогикалық іс-әрекет негізінен педагогикалық мәселелерді шешу іс-әрекеті, өнер, шығармашылық, процесс және т.б. ретінде қарастырылғанын көрсетеді.

Олай дейтініміз, И.Б.Котовамен Е.Н.Шияновтың пікірінше [12], педагогикалық іс-әрекет – адамзат жинаған мәдениет пен тәжірибені аға буыннан жас ұрпаққа беруге бағытталған әлеуметтік іс-әрекеттің ерекше түрі, қоғамдағы белгілі бір әлеуметтік рөлдерді орындауға дайындықты және оларды тұлғалық дамыту үшін жағдай жасауды білдіретінін айтады.

Жоғарыдағы зерттеулерді топтастыратын болсақ, педагогикалық іс-әрекетті ғалымдар әртүрлі қырынан қарастырды: мұғалімнің инновациялық процесі (М.М.Мұқаметқали және т.б.), еңбектің өнімді түрі (Е.Г.Балбасова, Р.А.Макаревич, И.П.Раченко және т.б.), кіріктірілген білім беру (А.К.Ахметова және т.б.) немесе ұйымдастырушылық үдерісі (Л.И.Уманский және т.б.), бірлесіп зерттейтін іс-әрекет (Т.Ф.Акбашев, А.Б.Терегулов және т.б.), дербес дамып келе жатқан жүйе (З.В.Диянова және т.б.), оқу мен тәрбие беру жұмысын модельдеу (Н.В.Кузьмина және т.б.), тәжірибелік өнер (Г.С. Сухобская және т.б.), мұғалім-оқушының өзара бірлескен іс-әрекеті (В.А.Кан-Калик және т.б.), мета-белсенділік (В.И.Гинецинский, В.Н.Козиев, Ю.Н.Кулюткин және т.б.).

Осы ғалымдардың педагогикалық іс-әрекетті қарастырудағы басты мәселе, тірек ой - мұғалімнің лауазымдық міндеттерінен туындап отырғандығын көреміз. Шынында да, ғылыми әдебиеттерде алынған педагогикалық іс-әрекеттің негізгі тірек ұғымдарының категориялары педагогтің қызмет міндеттері болып табылады. Мысалы, «білім беру», «тәрбие», «үйрену», «оқу», «оқыту», «педагогикалық үдерісті басқару», «педагогикалық процесс» (И.М.Кантор) ретінде; ал екіншілері – «білім беру», «білім», «мақсат», «білім беру құндылық», «бірыңғай педагогикалық процесс» (Б.Т.Лихачев); сондай-ақ, келесілері – «білім», «ағарту», «жаттығу», «даму» (В.М.Болонский, И.П.Подласый); төртіншісі – «тәрбие», «жаттығу», «білім» (Н.В.Бордовская, А.А.Реан) десе; бесіншісі – «тәрбие», «білім» (В.И.Журавлев, П.П.Пидкасистый, М.Л.Портнов және т.б.) ұғымдар жиынтығы ретінде айқындаған.

Ғалымдардың тұжырымдамаларында педагогикалық іс-әрекет құрылымына берген анықтамаларын көретін болсақ, ұқсастықтың, яғни аса бір алшақтықты байқамаймыз. Бұл ғалымдар педагогикалық іс-әрекет ұғымының мәні педагогиканың негізгі категориялары болып табылатын «тәрбие», «білім беру», «оқыту», «даму», «әлеуметтену» ұғымдарынан қалыптасатынын көрсетеді. Өз тарапымыздан психологиялық-педагогикалық зерттеу-

лерді талдау негізінде біз аталған көмекші ұғымдарға «өзін-өзі дамыту» ұғымын қосамыз. Осыған сәйкес, білім алушыны тәрбиелеу, оқыту, білім беру, дамыту, өзін-өзі дамыту, әлеуметтендірумен байланысты барлық іс-шаралар педагогикалық іс-әрекет болып табылады.

Тәрбие, білім беру, оқыту, даму, өзін-өзі дамыту ұғымдарын жан-жақты талдауға сүйене отырып, біз педагогикалық іс-әрекет құрылымының мазмұнын әзірледік.

Нәтижелер. Сонымен ойымызды түйіндей келе, педагогикалық кәсіби іс-әрекет мақсатының негізгі объектісі білім беру ортасы, болашақ педагогтің белсенділігі, білім беру ұжымы және студенттердің жеке ерекшеліктері болып табылады.

Педагогикалық-кәсіби іс-әрекеттің мақсатын іске асыру әлеуметтік-педагогикалық міндеттерді шешумен, атап айтқанда, білім беру ортасын қалыптастырумен, студенттердің іс-әрекетін ұйымдастырумен, оқытушылар құрамын құрумен, жеке тұлғаны дамытумен байланысты.

Ал, педагогикалық-кәсіби іс-әрекеттің мақсаты – динамикалық құбылыс, оның дамуы педагогикалық іс-әрекеттің мазмұнын, формалары мен әдістерін қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес келтіретін, жеке тұлғаның өзіндік және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін әлеуметтік даму тенденциясы ретінде жүреді.

Педагогикалық іс-әрекет заңдарын анықтауда бұл тәсіл анықталған заңдардың түсіндірме және теориялық қызметін жүзеге асырады. Педагогикалық іс-әрекет заңдарына сәйкес білім конструктивті және техникалық (нормативтік) қызметті орындайды. Бұл жағдайда заңдардың мазмұны педагогикалық іс-әрекет, сондай-ақ басқарудағы принциптер мен талаптар болып табылады.

Педагогикалық университеттердің студенттерінде педагогикалық іс-әрекеттің қалыптасуын басқарудың дидактикалық үлгілерінің жиынтығымен анықталады, олар:

– кәсіби-педагогикалық іс-әрекет нақты педагогикалық міндеттерді шешу қабілетінде жүзеге асырылады, бірақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық іс-әрекетін қалыптастыру жалпы жүзеге асырылады;

– кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің функционалды моделі оны нақты мақсат қойылған кезде жеке педагогикалық қабілеттердің құрылымына айналатын ойластырылған құрылым ретінде қарастыруға мүмкіндік береді;

– жалпы және жеке сәйкестік принципі нақты педагогикалық іс-әрекетті ерекшелік арқылы жалпы шеңберде жеке тұлға ретінде қарастыруға мүмкіндік береді;

– педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің кәсіби-педагогикалық іс-әрекетін қалыптастыру сәйкестік қағидатын іске асыру үшін құрылған өзара байланысты эвристика және алгоритмдер жүйесімен бақыланады. Алгоритм тұрғысынан сананың белсенділігі мәселені шешудің ұтымды әдісін қарастырған кезде жаңа эвристиканы тудырады.

Олай дейтініміз, педагогикалық ұғымдардың мәні олардың педагогикалық құбылыстардың тұрақты, маңызды, заңды қайталанатын ерекшеліктерін көрсететін ең жалпы іргелі ұғымдар екендігімен анықталады.

Егер біз «педагогикалық іс-әрекет» ұғымын негізгі түйін ұғым ретінде алсақ, онда оқыту, тәрбиелеу, білім беру ұғымдарын іс-әрекет ретінде қарастырғанымыз жөн бо-

лар еді. Жоғарыда айтылғандардан оқуды, тәрбиені, білімділікті іс-әрекет нормасы тұрғысынан сипаттау қажет, нәтижесінде оқытуды, тәрбиені, білімділікті сипаттауға және ажыратуға болатын дерексіз модельдің болуы қажет.

Демек, педагогикалық іс-әрекет қызмет құралдары арқылы лауазымдық міндеттерді орындау кезінде еңбек нәтижесіне жету жолындағы функциялардың, әрекеттердің, операциялардың жиынтығы ретінде түсініледі.

2017 жылғы 08 маусымдағы №133 бұйрықпен бекітілген Қазақстан Республикасында мұғалімнің кәсіби стандартында кәсіптік өсу деңгейіне, мұғалімдердің кәсіптік қызметке сәйкестігіне қойылатын талаптар жүйесі ретінде бес еңбек функциясы айқындалған [13].

«Білім туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 7-тарауының 50-51-баптары оқытушының мәртебесін, құқықтарын, міндеттері мен жауапкершілігін айқындайды [14].

Осы құжаттарға сүйене отырып және жоғарыда аталған жұмыстарды талдау негізінде біз қазіргі мұғалімнің функционалды компоненттерін тұжырымдаймыз (1-сурет).

Оқыту	Тәрбиелеу	Зерттеушілік	Әдістемелік	Әлеуметтік-коммуникативтік
<ul style="list-style-type: none"> - оқу сабақтарын жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес жүргізу - оқыту ерекшеліктерін есепке алу - құрастыру - жобалау - бағдарлау 	<ul style="list-style-type: none"> - педагогикалық этиканы және құндылықтарды сақтау - демократиялық стильді қолдану - жасампаз рухта тәрбиелеу - толеранттық көзқарасты қалыптастыру 	<ul style="list-style-type: none"> - ақпараттандыру - дамыту - мәліметтерді жинақтау, талдау - эксперимент жүргізу - мониторинг жасау 	<ul style="list-style-type: none"> - инновациялық әдіс-тәсілдерді меңгеру - оларды қолдану шеберлігі - сабақты оқу-әдістемелік қамтамасыздардыру - рефлексия жасау - жұмысын шығармашылықпен орындау 	<ul style="list-style-type: none"> - ұйымдастыру - басқару - қарым-қатынас орнату - өзара ықпалдастықты қалыптастыру - тәлімгерлікті іске асыру

Сурет 1 – Педагогикалық іс-әрекеттің функционалды компоненттерін топтастыру

Сонымен, педагогикалық іс-әрекеттің құрылымы мен функционалдық құрамдас бөліктерін жан-жақты талдай отырып, біз болашақ педагогтің кәсіби іс-әрекетін – оның педагогикалық процессте субъект-субъектілік өзара әрекеттесуінде оқыту, тәрбиелеу, әдістемелік, зерттеу, әлеуметтік-коммуникативтік функцияларын атқарудағы әрекеттер жиынтығы, деп нақтылайыз. Бұл оның кәсіби дамуында жүзеге асырылады. Осыған байланысты болашақ педагогтердің кәсіби даярлығын қалыптастыру қажеттілігі туындайтынын көрсетеді.

Талқылау. Болашақ педагогтің кәсіби даярлығы мәселесі бойынша көптеген зерттелген жұмыстар бар. Олар мұғалімнің кәсіби даярлығы әртүрлі ғылымдар тұрғысынан зерттелетінін дәлелдейді. Мысалы, Б.С.Гершунский және басқа ғалымдар философияда кәсіби даярлығын диалектиканың заңдары мен категорияларына байланысты және өзара байланыста екендігін тұжырымдаса, тарихта – кәсіби даярлықты, ең алдымен, үздіксіз бен дискреттілік контекстіндегі тарихи процесс ретінде қарастырса (Л.И.Анцыферова, С.Г.Вершловский, М.В.Кларин және т.б.); әлеуметтануда (Ф.Р.Филиппов, Р.С.Қасымова, Г.А.Анламасова және басқалар) маманның кәсіби даярлығының әлеуметтік факторларға тәуелділігін айқындаса; психологияда (Л.М.Митина, С.Л.Рубинштейн, Ж.И.Намазбаева және т.б.) тұлғалық қарама-қайшылықтардың психологиялық ерекшеліктерін ескереді.

Н.В.Кузьмина кәсіби-педагогикалық іс-әрекет құрылымында тығыз байланысты 3 компонентті анықтайды: құрылымдық, ұйымдастырушы, көпшіл.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің құрылымдық әрекеті үшке бөлінеді:

– құрылымдық-мазмұндық (оқу материалын іріктеу, педагогикалық үдерісті жоспарлау және құру),

– құрылымдық-операциялық (білім алушылардың іс-әрекеттерін жоспарлау),

– құрылымдық-материалдық (педагогикалық үдерістің оқу-материалдық базасын жобалау).

Педагогика ғылымында маманның кәсіби даярлығының теориялық және тәжірибелік компоненттерін кіріктіру мәселелері қарастырылады (Э.Ф.Зеер, А.М.Новиков, О.Л.Шабалина, Н.М.Яковлева, Н.Д.Хмель, Н.Н.Хан, Г.Т.Хайруллин, Г.С.Саудабаева және т.б.).

Яғни біз қарастырып отырған проблемамызда студенттердің үздіксіз білім беру жүйесіндегі кәсіби даярлығын қарастырған ғалымдардың жұмыстары қызығушылық тудырды (Б.А.Әбдікәрімов, А.П.Сейтешов, К.А.Дүйсенбаев, В.В.Егоров, Т.И.Эсполов, К.Устемиров, Н.Р.Шаметов, С.З.Коканбаев және т.б.). Осыған байланысты, үздіксіз білім беру теориясы өткен ғасырдың 80-ші және одан кейінгі жылдары педагогикалық ғылымның дербес саласы ретінде қалыптасып, ерекшеленгенін атап өткен жөн.

Жоғарыда аталған мәселелерді талдай отырып, біз «дайындық» ұғымын адамның ішкі күйі, сапасы, қасиеті ретінде түсінеміз және бұл күйдің сыртқы табиғаты оның белгілі бір әрекетке дайын болуынан көрінеді.

Адамның білім беру саласындағы кәсіби дайындығы – бұл кәсіби-педагогикалық іс-әрекет процесіне сәйкес келетін тұлғаны қалыптастыру процесі [15].

Егер біз «кәсіби қызметке дайындық» ұғымын берген ғалымдардың анықтамаларын талдайтын болсақ, онда В.А.Крутецкий белгілі бір қызметтің сәттілігін анықтайтын жеке қасиеттердің жиынтығын «іс-әрекетке дайындық» деп атайды [16]. Осы тұрғыдан алғанда, отандық ғалым-психолог Ж.И.Намазбаева берген анықтамада: кез-келген қызметтің жетістігі жеке қасиеттерді, Әлеуметтік және мәдени ерекшеліктерді, сондай-ақ оқытуды қалыптастыру кезінде кәсіби біліктілікті ескеруді талап етеді [17].

Орыс педагогы Н.Д.Хмельдің пікіріне сүйенсек, «педагогикалық қызметке дайындық» – бұл арнайы дайындық пен өзін-өзі танудың әсерінен қалыптасатын, оның құрылымында бірнеше элементтерден, мұғалімнің жеке басының, білімі мен дағдыларының кәсіби маңызды

қасиеттерінен тұратын күрделі құрылым [18]. Осылайша, педагогикалық қызметке дайындық оның кәсіби дағдыларының, білімінің, дағдыларының ажырамас сипаттамасы болып табылады. Бұл пікір В.А.Сластениннің жұмысында да көрінеді. Ол оқыту маманның кәсіби және жеке қасиеттерінің кешенінде көрінеді деп негіздеді [19]. В.С.Ильин, Н.Г.Ковалевская сонымен қатар мұғалімнің кәсіби қызметке дайындығын көрсетудегі жеке және кәсіби құзыреттілігін «мотивациялық және процес-тік компоненттердің интегралды бірлігі» ретінде қарастырады [20]. Мұндай пікірлер біздің зерттеуімізге қызығушылық тудырады.

Ғылыми әдебиеттерде болашақ мұғалімді белгілі бір кәсіби қызметке дайындауды көздейтін жұмыстар бар. Мысалы, Н.Н.Ханның зерттеуінде мұғалімнің педагогикалық процесте ынтымақтастыққа дайындығы мұғалімнің кәсіби қызметінің негізгі аспектісінің сапалық сипаттамалары тұрғысынан анықталады. Бұл оқытылатын пәндердің мазмұнына негізделген студенттермен қарым-қатынас кезінде оқу процесінде туындайтын мәселелерді шешу үшін қажетті білік пен дағдылар жиынтығынан көрінеді [21]. Зерттеліп отырған мәселенің сипаттамасына байланысты зерттеуші білімге, сондай-ақ дағдылар жиынтығында көрінетін кәсіби қасиеттерге баса назар аударады.

Іс-әрекетке даярлықты интеграцияланған білім тұрғысынан қарастыратын көптеген ғалымдар бар. Мысалы, Л.К.Ветеренникова оны «педагогтың кәсіби қасиеттерін, қажетті жалпы және арнайы білімін, іскерлігін, педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыру үшін дағдылар мен талаптар жиынтығын біріктіретін білім» деп сипаттайды [22].

Бұл пікір «студенттердің белгілі бір материалды әр түрлі іс-әрекеттерінде қолдануға дайындығы» туралы ғылыми еңбектерде жалғасын тапты. Мысалы, А.С.Мағауова «халық педагогикасының үздік дәстүрлерінде қалыптасқан жеке тұлғаны қалыптастырудың жалпыадамзаттық мұраттарына сәйкес педагогикалық іс-

әрекетті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін мұғалімнің жеке басының интегралдық ерекшелігін» көрсетеді [23], С.В.Громакова атап өткендей, «студенттер қазіргі уақытта бұл іс-әрекеттің маңыздылығын түсінеді, ол көркем мәдениеттің негізі болып табылатын күрделі біртұтас білім ретінде түсіндіріледі, ол практикада қолдануға болатын тәжірибе жиынтығымен анықталатын кәсіби маңызды жеке қасиеттерді қалыптастыруға негіз болады» [24].

Ұ.М.Әбдіғапбарова «білім алушыларды тәрбиелеуде қазақтың ұлттық ою-өрнек өнерін қолдануға оқушылардың дайындығы – қазақ ұлттық ою-өрнек өнері негізінде кешенді біріздендірілген білім беру, ол қазіргі уақытта кәсіби педагогикалық білім мен іскерліктің жиынтығын, оларды практикада қолдана білуімен айқындалатын кәсіби маңызды жеке қасиеттерді қалыптастыруды қалыптастырады».

Сонымен қатар, Ұ.М.Әбдіғапбарова, А.М.Байкулова «Оқушы лидерді тәрбиелеу» монографиясында мотивацияның жайкүйі мен даму сапасы, жеке тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктері және көшбасшылық мүмкіндіктері тұрғысынан оқыту тұжырымдамасын негіздейді, оны белгілі бір құрылым негізінде жеке тұлғаның іргелі іс-әрекетін жүзеге асыру үшін қажетті сапа мен тәуелділікті қалыптастыруға бағытталған процесс ретінде қарастырады. Ал лидерлікке даярлау – адамның көшбасшылықтың сәттілігін анықтайтын жеке тәжірибесіндегі құндылық, танымдық және белсенділік компоненттерін жүзеге асыруға дайындығы [25].

Осылайша, ғалымдардың жоғарыда келтірілген анықтамаларын талдау «педагогикалық іс-әрекетке даярлығын» Н.Д.Хмель, Ж.И.Намазбаева, А.Сластенин, В.А.Крутецкий, А.С.Мағауованың кәсіби және жеке қасиеттер кешені қалыптастырған күрделі құрылым (сапа, білім, дағды) ретінде қарастырса, Н.Н.Хан жеке қасиеттері, сапалық сипаттамалары ретінде, В.Е.Волкова іске асырылатын сапасы, Л.К.Ветеренниковтың, С.В.Громаковтың, Ұ.М.Әбдіғапбаровтың интеграцияланған

білімі, Ұ.М.Әбдіғапбарованың, А.М.Байкулова қасиеттерін іске асыруға дайындық ретінде кешенді біртұтас білімді анықтады. В.С.Ильин, Н.Г.Ковалевская мотивациялық және процессуалдық компоненттердің интегралды бірлігін анықтады.

Осы тұжырымдарды қорытындылай келе, ғалымдардың «педагогикалық іс-әрекетке даярлығы» ұғымын қарастыруда үлкен айырмашылық жоқ деп айта аламыз. Олардың бірі оқытуды жеке тұлғаның сапалық сипаттамасы ретінде қарастырса, екіншісі – интеграцияланған білім беру, үшіншісі – сапалық сипаттама, олардың барлығы педагогикалық іс-әрекетке даярлық кезінде болашақ маманның кәсіби тұлғасының деңгейі мен жағдайы белгілі бір негізде дамитынын жоққа шығармайды.

Тіпті біздің зерттеуімізде «даялық» ұғымы «дайындық», яғни кәсіби іс-әрекетке даярлық тұрғысынан қарастырылады. Сондықтан, жоғарыда талданған анықтамаларға сүйене отырып, біз кәсіби іс-әрекетке даярлық ұғымын зерттеу мәселесі тұрғысынан қажетті деңгейде дамыған кәсіби тұлғаның сапасы ретінде қарастырамыз.

Сонымен өзінің объективті-процессуалдық аспектісінде дуальді білім беру «адамды белгілі бір мамандық бойынша іс-әрекетке даярлауға, кәсіби және педагогикалық іс-әрекеттердің толық спектрін орындауға, сондай-ақ кәсіби іс-әрекетте өзін-өзі тиімді жүзеге асыруға қабілетті тұлғаны қалыптастыру процесі» болып табылады.

Қорытынды. Жоғарыда «іс-әрекет», «кәсіби-педагогикалық іс-әрекет», «даярлық», «педагогикалық іс-әрекетке даярлық» ұғымдары зерделенген ғылыми жұмыстарды жан-жақты терең талдаудан туындайтын қорытындылар біздің зерттеу жүргізіп отырған жұмысымыздың негізгі ұғымының мәнін түсіндіруге мүмкіндік береді. Сонымен біздің ойымызша, дуальді-бағдарлық оқыту жағдайында болашақ педагогтың кәсіби іс-әрекетке даярлығы дегеніміз – оның мотивациялық-құндылық, инновациялық-танымдық, процессуалдық-нәтижелік компоненттеріне сәйкес педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін анықтайтын кәсіби-

тұлғалық қасиеттердің ажырамас сипаттамасы болып табылады.

Осылайша, ғалымдардың еңбектерінде үздіксіз білім беру мәселелері ретінде келесідей қарастырылады: көп деңгейлі кәсіптік білім (бакалавриат, магистратура, докторантура); пәндерді интеграциялау, мысалы, математикалық білімге бейімделу; кәсіптік білімге дейінгі және кәсіби даярлық шеңберінде білімді интеграциялау; бастауыш, орта, кәсіптен кейінгі, жоғары білім, жоғары оқу орнынан кейінгі білім интеграциясы терең талданады. Атап айтқанда, біздің қарастырылып отырған мәселемізге жақын зерттеу жұмысы ретінде С.З.Қоқанбаевтың «мектеп-колледж-жоо» білім беру кешені жағдайында мұғалімдерді кәсіби даярлау кезіндегі үздіксіз білім берудің теориялық және практикалық мәселелерін зерттейді.

Яғни, болашақ мұғалімнің дуальді-бағдарлық оқыту контекстінде кәсіби іс-әрекетке даярлығын «мектеп-колледж-жоо» өзара әрекеттестігінде мотивациялық-құндылық, инновациялық-когнитивтік, процессуалдық-өнімді компоненттерге сәйкес педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін анықтайтын оның кәсіби және жеке қасиеттерін қалыптастыруды білдіреді.

«Мектеп-колледж-жоо» өзара әрекеттестігі негізінде мектептер мен колледждердің, университеттердің интеграциясын жақсарту, шығармашылықпен жұмыс істейтін мектеп мұғалімдерінің, колледж оқытушылары мен университет ғалымдарының ынтымақтастығы, ғылым мен білім сабақтастығы есебінен студенттердің кәсіби іс-әрекетін дамыту үшін мүмкіндіктер ашылатыны сөзсіз.

Біздің зерттеуіміз студенттердің кәсіби даярлығын мектеп-колледж-жоо» өзара әрекеттестігі жағдайында жүзеге асыруды көздейтіндіктен, олардың теориялық және практикалық дайындықтарын, соның ішінде бүгінгі күні жоғары оқу орындарында теориялық бөлімнің практикалық оқытуға басымдылығымен теңестіруге назар аудару қажеттігін тұжырымдаймыз. Сондықтан зерттеу жұмысында болашақ мұғалімнің тәжірибеге бағытталған кәсіби және жеке қасиеттеріне басымдық берілетіні анық.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- [1] Толковый словарь социологии, педагогики и психологии // В 4 т. – М.: ГИС, 2015. – Т.1. – 388 с.
- [2] Психологиялық-педагогикалық сөздік. Екінші басылымы. – Алматы: «Арыс» басарысы, 2011. – Б. 85-86.
- [3] Философиялық энциклопедиялық сөздік – Алматы: ҚР БҒМ ҒМ Философия, саясаттану және дінтану институты, 2013. – 220 б.
- [4] Білім және ғылым. Энциклопедиялық сөздік / бас ред. Ж.Қ.Түймебаев. Ред. алқасы: А.Е.Әбілқасымова, И.Б.Бекбаев, Н.Б.Қалабаев, Е.Ә.Оңғарбаев, С.Ж.Пірәлиев, М.В.Рыжаков. – Алматы, 2009. – 146 б.
- [5] Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология. – Алматы: Мектеп, – 2002. – 108 б.
- [6] Педагогика: қазақша және орысша түсіндірме терминологиялық сөздік / ғыл. жетекш. жасаған және жалпы ред. басқарған проф. Ш.Беркімбаева, А.Қ.Құсайынов – Алматы: ROND&A баспасы, 2007. – Б. 15-32.
- [7] Ankuda S., Sanikovich V. The informational environment of ecological education: Pedagogical conditions of formation // Information and Communication Technologies // 17th International Scientific Conference. Deutschland / redaktion dieser Ausgabe: Referentin für Forschung Dr. rer. nat. Ellen Weifimantel.– Mittweida: «Hochschule Mittweida (FH) University of Applied Sciences», 2005. – №13. – P. 48-50.
- [8] Қазақстан. Ұлттық энциклопедия / бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2002. – 453 б.
- [9] Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: Высшая школа, 1999. –167 с.
- [10] Большакова З.М. Сущность инноваций и инновационной деятельности // Профессиональная педагогика: категории, понятия, дефиниции: сб. науч. тр. / отв. ред. Г.Д. Бухарова.– Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2006. –Вып. 4. – С. 69-75.
- [11] Моя профессиональная карьера: пособие для учащихся / науч. ред. С.Н. Чистякова, А.Я. Журкина. – М.: Институт профессионального самоопределения молодежи, 2007. – 77 с.
- [12] Котова И.Б., Шиянов Е.Н. Педагог: профессия и личность. – Ростов н/Д: РПУ, 1997. –144 с.
- [13] ҚР педагог стандарт 8 маусым 2017 жылғы, №133 бұйрық. – 106 б.
- [14] ҚР «Білім туралы» заңының 7 тарау 50-51 баптары.
- [15] Aitenova Elmira, Yessimgalieva Tlekshi, Abdualieva Zhazira Problems of professional training of future teachers, their status and development in the conditions of educational integration. “The Europe and the Turkic World: Science, Engineering and Technology” // Materials of the III International Scientific-Practical Conference. – Alanya: Regional Academy of Management, 2018. – P. 360-364.
- [16] Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии. – М., 1972. –135 с.
- [17] Намазбаева Ж.Ы. Развитие интеллектуальной творческой личности: учебно-методическое пособие. – Алматы: Изд-во “УЛАФАТ”, 2013.–34 с.
- [18] Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы: Ғалым, 1998. – 320 с.
- [19] Сластенин В.А., Мажар Н.Е. Диагностика профессиональной пригодности молодежи к педагогической деятельности. – М.: Прометей, 1991. –С. 23-28.
- [20] Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Н.Г.Ковалевская, В.С.Ильин, Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
- [21] Хан Н.Н. Некоторые особенности дидактической подготовки будущего учителя к организации коллективной познавательной деятельности учащихся: автореф. ... канд. пед. наук. – Алма-Ата, 1981. – 25 с.
- [22] Ветеренникова Л.К. Реформы образования в современном мире: глобальные и региональные тенденции. – М., 2005. – 176 с.

[23] Сарсенбаева Б.И. Психологическая подготовка будущих учителей к профессиональной деятельности // Педагогика. – 2005. – №2. – С. 47-54.

[24] Смирнов С.А., Котова И.Б., Шиянов Д.Н., Бабаева Д.И. и др. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / под ред. С.А.Смирнова. – 2-е изд., исп. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 544с.

[25] Әбдіғалпбарова Ұ.М., Байқұлова А. Оқушы лидерді тәрбиелеу. – Тараз, 2019. – 232 б.

References:

- [1] Tolkovy English sociology, pedagogy and psychology // in 4 vol – m.: GIS, 2015. – Vol. 1 – 388 P.
- [2] psychological and pedagogical dictionary. Second edition. - Almaty: «arys» basry, 2011. – p. 85-86.
- [3] philosophical encyclopedic dictionary – Almaty: Institute of Philosophy, Political Science and religious studies of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan, 2013. – 220 P.
- [4] Education and science. Encyclopedic dictionary / Chief Ed. Zh. K. Tuimebayev. Ed. the jury consisted of: Abylkasymova A. E., Bekbayev I. B., Kalabayev N. B., Ongarbayev E. A., Piraliev S. zh., Ryzhakov M. V. – Almaty, 2009. – 146 P.
- [5] branch scientific Explanatory Dictionary of terms of the Kazakh language: pedagogy and psychology. - Almaty: School, – 2002. - 108 P.
- [6] pedagogy: Kazakh and Russian explanatory terminological dictionary / science. leading. created and General Ed. led by Prof. Sh. Berkimbayeva, A. K. Kusainov-Almaty: ROND & a publishing house, 2007. - p. 15-32.
- [7] Ankuda S., Sanikovich V. The informational environment of ecological education: Pedagogical conditions of formation // Information and Communication Technologies // 17th International Scientific Conference. Deutschland / redaktion dieser Ausgabe: Referentin für Forschung Dr. rer. nat. Ellen Weifimantel.– Mittweida: «Hochschule Mittweida (FH) University of Applied Sciences», 2005. – №13. – P. 48-50.
- [8] Kazakhstan. National Encyclopedia / Ed. A. Nysanbayev. - Almaty: main editorial office of the «Kazakh encyclopedia», 2002. – 453 P.
- [9] Kuzmina N. V. professionalism of the leader and master of production training. - M.: Higher School, 1999. -167 P.
- [10] Bolshakova Z. M. The essence of innovation and innovative activities // professional pedagogy: category, ponyatia, definition: sat. nauch. TR. / OTV. Ed. G. D. Bukharova. – Yekaterinburg: izd-Vo Ros. Gos. Prof.- PED. in UN, 2006. 4. - pp. 69-75.
- [11] my professional career: after studying / studying. Ed. Zhurkina A. Ya. – M.: Institute of professional self-realization of young people, 2007. – 77 P.
- [12] Kotova I. B., Shianov E. N. teacher: professionalism and personality. – Rostov N/D: RPU, 1997. –144 P.
- [13] Teacher standard of the Republic of Kazakhstan dated June 8, 2017, Order No. 133. – 106 P.
- [14] Chapter 7 of the law of the Republic of Kazakhstan «on education» articles 50-51.
- [15] Aitenova Elmira, Yessimgalieva Tlekshi, Abdualieva Zhazira Problems of professional training of future teachers, their status and development in the conditions of educational integration. “The Europe and the Turkic World: Science, Engineering and Technology” // Materials of the III International Scientific-Practical Conference. – Alanya: Regional Academy of Management, 2018. – P. 360-364.
- [16] Krutetsky V. A. fundamentals of pedagogical psychology. – M., 1972. –135 P.
- [17] Namazbaeva zh.I. development of intellectual creative personality: educational and methodological approach. - Almaty: izd-Vo «ULAGAT», 2013. -34 P.
- [18] Khmel N. D. theoretical foundations of Professional Training Teacher. – Almaty: Galym, 1998 – 320 P.
- [19] Slastenin V. A., Hungarian N. E. Diagnostics of professional skills of young people to pedagogical activity. – M.: Prometheus, 1991. - Pp. 23-28.
- [20] philosophical encyclopedic dictionary / GL. Ed. In The Second Half Of The XIX Century. – M.: Sov. encyclopedia, 1983. – 840 PP.
- [21] Khan N. N. specific personality didactic training future teacher to the organization of collective positive activities: abstract. ... Kand. PED. Nauk. – Alma-Ata, 1981. – 25 p.

[22] Wetherennikova L. K. education reform in the modern world: global and regional trends. – М., 2005. - 176 PP.

[23] Sarsenbaeva B. I. psychological training of future teachers for professional activity // pedagogy. – 2005. - No. 2. - pp. 47-54.

[24] Smirnov S. A., Kotova I. B., Shianov D. N., Babaeva D. I. Dr. Pedagogy: pedagogical theory, systems, technologies: учеб. follow for the studio. SRED. PED. учеб. «I don't know,» he said. S. A. Smirnova.–2-е ISD., ISP.and the ball. - М.: Izdatelsky Center «Academy», 1999. – 544с.

[25] Abdygapbarova U. m., Baikulova A. education of a student leader. - Taraz, 2019. - 232 P.

Профессиональная подготовка студентов во взаимодействии школа-колледж-вуз

Э.А. Айтенова^{1*}, У.М. Абдиганбарова¹, К.Б. Сматова², Г.А. Ризаходжаева³

¹Казахский национальный педагогический университет им.Абая
(г. Алматы, Казахстан),

² Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати
(г. Тараз, Казахстан),

³Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматриваются педагогико-психологические аспекты понятий деятельность, профессиональная деятельность, профессионально-педагогическая деятельность, подготовка, подготовка к педагогической деятельности.

В своей исследовательской работе, анализируя философские, психолого-педагогические научные труды, формулируем: профессиональную деятельность студента-совокупность его действий по выполнению образовательных, методических, исследовательских, социальных и коммуникативных функций в педагогическом процессе субъект-субъектного взаимодействия. Очевидно, что на основе взаимодействия «школа-колледж-вуз» будут развиваться пути совершенствования профессиональной деятельности студентов путем выявления дуально-ориентированных условий обучения в интеграции учебно-методической, научно-исследовательской и практической деятельности школы, колледжа и вуза на единой методологической основе. То есть проведенные анализы позволяют говорить о возрождении в настоящее время профессиональной подготовки студентов в условиях дуально-ориентированного обучения в системе высшего педагогического образования. Потому что, как известно, главное требование-перейти от теории к практике и соответствовать текущему рыночному спросу. На протяжении многих лет ученые и практики осознавали важность его практической составляющей, находя эффективные способы совершенствования процесса профессиональной подготовки студента. Сегодня мы можем с уверенностью сказать, что дуально-ориентированное обучение важно для развития практической части современной профессиональной подготовки студента.

Ключевые слова: профессиональное образование; профессиональная деятельность; дуально-ориентированное обучение; взаимодействие школа-колледж-ВУЗ.

Professional training of students in the interaction of school-college-university

E.A. Aitenova^{1*}, U.M. Abdigapbarova¹, K.B. Smatova², G.A. Rizakhoyayeva³

¹ Kazakh National Pedagogical University named after Abaya (Almaty, Kazakhstan),

² M.Kh.Dulaty Taraz Regional University (Taraz, Kazakhstan),

³ Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University (Turkistan, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses the pedagogical and psychological aspects of the concepts of activity, professional activity, professional and pedagogical activity, training, preparation for pedagogical activity.

In our research work, analyzing philosophical, psychological and pedagogical scientific works, we formulate: the professional activity of a student is a set of his actions to perform educational, methodological, research,

social and communicative functions in the pedagogical process of subject-subject interaction. It is obvious that on the basis of the interaction of “school-college-university”, ways of improving the professional activities of students will be developed by identifying dual-oriented learning conditions in the integration of educational, methodological, research and practical activities of the school, college and university on a single methodological basis. In other words, the conducted analyses allow us to speak about the revival of professional training of students in the conditions of dual-oriented training in the system of higher pedagogical education at the present time. Because, as you know, the main requirement is to move from theory to practice and meet the current market demand. For many years, scientists and practitioners have been aware of the importance of its practical component, finding effective ways to improve the student’s professional training process. Today we can say with confidence that dual-oriented learning is important for the development of the practical part of modern professional training of a student.

Keywords: vocational education.; professional activity.; dual-oriented training.; school-college-university interaction.

Редакцияға 24.11.2022 қабылданды.

XFTAP 14.23.09

DOI 10.51889/1523.2022.16.86.030

А.Ж. Жакупова¹, С.Ж. Еркебаева¹, Р.Е. Каримова¹, Тезел Шахин Ф.²

¹ Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан,

Zhakupova-84@bk.ru, saule877@mail.ru, raziya.1966@mail.ru

⁴ Гази Университеті Анкара, ftezel68@gmail.com

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ГЕЙМИФИКАЦИЯ: ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа

Қазіргі таңда оқу-тәрбие қызметін жандандыру мәселесінде ақпараттық-цифрландыру ерекше өзектілікке ие болып отыр. Бұл мақалада геймификация тұжырымдамасы ақпараттық-цифрлық білім беру технологияларын қолданудың тиімді бағыттарының бірі болып табылады. Геймификация - оқытудың тиімділігін күшейту, оқу-танымдық белсенділікті арттыру, ойын элементтерінің дизайнын қолдану арқылы ынталандыру аясында жаңа тәсіл ретінде қарастырылған. Түрлі ғалымдардың жұмыстарын зерттеу арқылы геймификация ұғымына анықтама берілген.

Мақаланың мақсаты - өз кәсіби қызметінде геймификация элементтерін пайдалану арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің мектеп жасына дейінгі балалардың ұйымдастырылған іс-әрекетін геймификациялық тұрғыдан дайындай алу деңгейін анықтау болып табылады. Зерттеу мақсатына жету үшін келесі міндеттер қойылды: «білім берудегі геймификация» ұғымын талдау және ұғымға анықтама беру; геймификация элементтерін пайдаланудың артықшылығын анықтау үшін сауалнама жүргізу және деректерді талдау; болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің геймификациялық құзыреттіліктерінің негізгі компоненттерін бөліп көрсету.

Зерттеу әдіснамасын «білім берудегі геймификацияны қолдану мәселелері мен даму перспективасын» анықтауға арналған ғылыми зерттеулер арқылы алынған мәліметтерге мазмұнды талдау әдісіне негізделген талдаулар құрайды.

Мектеп жасына дейінгі балаларын тәрбиелеу және оқытуда қолданылатын геймификацияның тиімділігін анықтаудың ғылыми және практикалық маңыздылығы: білім беруді геймификациялауда кәсіби білім мен дағды (когнитивті), әдістемелік-ұйымдастырушылық, ақпараттық-коммуникативтік және құндылықты-мотивациялық қатынасы сияқты дайындық компоненттерін анықтау болып табылады.